

**АБРОМОРФЕМИ ПРЕПОЗИТИВНОГО ТИПУ ЯК ЧАСТИНИ
СКОРОЧЕНИХ КОРЕНІВ ПРИКМЕТНИКІВ**

У статті з'ясовано особливості мотивувальних прикметників, на основі яких формуються аббревіатурні морфемі української мови, проаналізовано структурні та фонетичні закономірності аброморфем препозитивного типу.

Ключові слова: *аббревіатура, аббревіатурна морфема, мотивувальний прикметник, складноскорочене слово.*

In the article the peculiarities of motivative adjectives, on which the abbreviative morphemes of Ukrainian language are based, have been cleared up, the structural and phonetic regularities of the abbromorphemes of prepositive type have been analysed.

Key words: *abbreviation, abbreviative morpheme, motivative adjective, abbreviated word.*

Для української мови типовими є аббревіатури з першим усіченим і другим повним складником, такі як *адмінкомісія, літфонд, методкабінет, страхвнесок, худрада*, де аброморфемі *адмін-, літ-, метод-, страх-, худ-* є скороченнями від прикметників *адміністративний, літературний, методичний, страховий, художній*. Але ці ж аббревіатурні морфемі одночасно співвідносяться і з основами відповідних іменників, а саме *комісія, фонд, кабінет, внесок, рада*. Це зумовлено тим, що для української мови дуже характерні стійкі (а також вільні) словосполучення іменників з похідними прикметниками, що й становлять основу для творення аббревіатур складово-словесного, у нашій термінології, аброморфемно-словесного типу.

Цілком логічно, що складноскорочені слова, утворені внаслідок поєднання скороченого слова-означення та повного слова-означуваного, у лінгвістиці розглядають як явище проміжне між аббревіацією і композицією [1, с.11; 3, с.93]. Це пов'язано, на нашу думку, із специфікою аброморфем, їхніми різними диференційними ознаками. Одні препозитивні аббревіатурні морфемі, що закінчуються на голосний, характеризуються високою регулярністю, інтернаціональним характером. До них належать: *авіа-, авто-, агро-, аква-, акусто-, біо-, вело-, геліо-, гео-, евако-, електро-, енерго-, етно-, євро-, зоо-, метео-, мото-, нафто-, онко-, радіо-* і под. (усього 69 аброморфем, що становить 17,8% від загальної кількості відприкметникових препозитивних аббревіатурних морфем). Інша група аброморфем складається з утворень, що закінчуються на приголосний, пор.: *абон-, агіт-, академ-, арм-, арт-, арх-, атом-, бак-, банд-, борт-, бриг-, буд-, бух-, вен-, вет-, вин-, військ-, влас-, вруб-, втор-* і под. (усього 318, відповідно 82,2%). Їм властива більша конкретність значення і вужча сфера вживання. Кінцевий приголосний аброморфемі створює враження усічення. Загалом аброутворення аброморфемно-словесного типу є наслідком контамінації основоскладання і аббревіації. Особливо це простежуємо на таких прикладах, як *академмістечко, дит'ясла, епідемситуація, інвестпроект, методоб'єднання, поліграфпослуги, спортобладнання, штрафмайданчик*, де усічена основа дорівнює кореню. Складноскорочені слова з аброморфемами першої групи ближчі до композитів, другої – до аббревіатур.

Як уже зазначалося, мотивувальною базою препозитивних аббревіатурних морфем є похідні прикметники, причому завжди відносні. Вони різні за своєю словотвірною структурою. Серед них виокремлюємо:

- 1) суфіксальні прикметники відіменникового походження: *артилерійський* > *арт-*, *ботанічний* > *бот-*, *геологічний* > *геол-*, *дипломатичний* > *дип-*, *екзотичний* > *екзотик-*, *імперський* > *імпер-*, *кінний* > *кін-*, *сільський* > *сіль-*, *стінний* > *стін-*, *судовий* > *суд-*, *терористичний* > *тер-*, *туберкульозний* > *туб-* і под.;
- 2) суфіксальні прикметники віддієслівного походження: *врубівий* > *вруб-*, *заготівельний* > *загот-*, *зсипний* > *зсип-*, *льотний* > *льот-*, *посівний* > *посів-*, *розвідувальний* > *розвід-*, *рятувальний* > *рят-*, *споживчий* > *спожив-*, *страйковий* > *страйк-*, *страховий* > *страх-*, *танцювальний* > *танц-*, *укріплений* > *укріп-* та ін.;
- 3) композитні прикметники: *виноробний* > *вин-*, *землечерпальний* > *зем-*, *культурно-освітній* > *культ-*, *машинобудівний* > *маш-*, *миловарний* > *мил-*, *пивоварний* > *пив-*, *риболовний* > *риб-*, *сироварний* > *сир-*, *хлібопекарський* > *хліб-* і под.;
- 4) юкстапозитні прикметники: *санітарно-епідеміологічний* > *санепід-*, *санітарно-технічний* > *сантех-*, *соціально-побутовий* > *соцпобут-*, *фізико-математичний* > *фізмат-*, *хіміко-фармацевтичний* > *хімфарм-*.

Мотивувальний прикметник, на основі якого формується аббревіатурна морфема, може скорочуватися до:

- 1) початкового сегмента кореня: *арт-*, *бух-*, *диз-*, *зем-*, *інж-*, *кап-*, *кур-*, *нац-*, *меб-*, *мін-*, *обл-*, *омо-*, *пап-*, *парт-*, *рем-*, *спец-*, *студ-*, *тер-*, *трам-*, *фан-*, *фін-*, *худ-*, *укр-* і под.;
- 2) кореня: *агіт-*, *агро-*, *вин-*, *дом-*, *етно-*, *жін-*, *зелен-*, *імпер-*, *інвест-*, *кар-*, *культ-*, *лінгво-*, *опт-*, *пив-*, *радіо-*, *роб-*, *спирт-*, *теле-*, *терміно-*, *тютюн-*, *уч-*, *фото-*, *юн-* та ін.;
- 3) сегмента, що об'єднує корінь і суфікс: *військ-*, *жил-*, *зовніш-*, *металург-*, *міськ-*, *тварин-* і под.;
- 4) сегмента, що об'єднує префікс і корінь: *вруб-*, *ощад-*, *розвід-* та ін.;
- 5) сегмента, що об'єднує префікс і усічений корінь: *загот-*, *зар-*, *конц-*, *укріп-* і под.;
- 6) двох коренів (або кореня і початкового сегмента кореня): *санепід-*, *сільгосп-*, *соцпобут-*, *фізмат-*, *хімфарм-* та ін.

Характерно, що найчастіше мотивувальний прикметник скорочується до кореня (усього 212 аброморфем, що становить 55% від загальної кількості відприкметникових аббревіатурних морфем препозитивного типу) або до початкового сегмента кореня (усього 139, відповідно 36%). На структурно складніші види скорочень припадає всього 9% (36 аббревіатурних морфем): 3% – поєднання кореня і суфікса і приблизно по 1,5% на поєднання двох коренів, префікса і кореня, префікса і усіченого кореня та інші скорочення на зразок *інтер-*, *житло-*, *побут-*, *посів-*, *спожив-*.

Фонетичні особливості аббревіатурних морфем в утвореннях аброморфемно-словесного типу передбачають аналіз і їхньої складової структури. Це має безпосередній зв'язок із виявленням будь-яких структурних обмежень в утворенні аброморфем.

Спостережено, що відповідно до складової структури препозитивні атрибутивні аброморфемі поділяються на:

- 1) односкладові аббревіатурні морфемі: *альп-*, *арм-*, *бак-*, *борт-*, *бриг-*, *буд-*, *вет-*, *ген-*, *дим-*, *диф-*, *драм-*, *жил-*, *зап-*, *іст-*, *кар-*, *ком-*, *конд-*, *мат-*, *мін-*, *пат-*, *пром-*, *рем-*, *род-*, *стат-*, *філ-*, *хім-*, *худ-*, *шах-*, *юн-*, *юр-* і под.;
- 2) двоскладові аббревіатурні морфемі: *абро-*, *азбо-*, *біо-*, *вело-*, *вібро-*, *геол-*, *голов-*, *дєндро-*, *дієт-*, *загот-*, *інвест-*, *інформ-*, *комбі-*, *консульт-*, *мено-*, *мислив-*, *нарко-*, *опер-*, *півден-*, *спожив-*, *теор-*, *термо-*, *укріп-*, *фіто-* та ін.;
- 3) трискладові аббревіатурні морфемі: *аєро-*, *академ-*, *алеґро-*, *відео-*, *геліо-*, *євако-*, *економ-*, *енєрго-*, *епідем-*, *метео-*, *піонер-*, *поліграф-*, *радіо-*, *спелео-*, *стерео-* і под.;

4) чотирискладові абрєвіатурні морфеми: *аудио-*.

Односкладові абрєвіатурні морфеми препозитивного типу становлять 62,5% від загальної кількості таких одиниць (242 абрєвіатурні морфеми), двоскладові – 27,5% (106 аброморфем), три- і чотирискладові – 10% (39 абрєвіатурних морфем). Відразу зазначимо, що групи дво- і трискладових аброморфем складаються переважно з одиниць іншомовного походження, що закінчуються на голосний.

Наявні випадки подвійного скорочення мотивувального прикметника, унаслідок чого утворилися однакові за семантикою, але різні за складовою структурою аброморфеми. Наприклад, мотивувальні словосполучення *іноземна марка* та *іноземна валюта* є еквівалентами аброутворень *іномарка* та *інвалюта*, у яких спостерігаємо два способи скорочення прикметника “іноземний” і, відповідно, вживання одно- та двоскладової абрєвіатурної морфеми *ін-* та *іно-*. Це саме стосується і низки інших абрєвіатурних морфем, пор.: *комунальний* > **комун-** (*комунбанк*) і **ком-** (*компослуги*); *метеорологічний* > **метео-** (*метеоумови*) і **мет-** (*метбюро*); *психічний* > **психо-** (*психотерапія*) і **псих-** (*психлікарня*); *соціальний* > **соціо-** (*соціосфера*) і **соц-** (*соцзабезпечення*); *фізкультурний* > **фізкульт-** (*фізкультхвилинка*) і **фіз-** (*фізкерівник*). Причому, ці аброморфеми досить часто розрізняються за сферою вживання: односкладові абрєвіатурні морфеми характерні для розмовного та публіцистичного стилів, а двоскладові – для наукового стилю.

Отже, атрибутивні препозитивні аброморфеми, що закінчуються на голосний, становлять 17,8% від загальної кількості абрєвіатурних морфем в утвореннях аброморфемно-словесного типу і характеризуються високою регулярністю вживання та інтернаціональним характером. Аброморфеми препозитивного типу, що закінчуються на приголосний (82,2%), мають конкретніші значення і вужчу сферу функціонування.

Мотивувальною базою препозитивних абрєвіатурних морфем є похідні відносні прикметники. Скороченню підлягають суфіксальні прикметники відіменникового походження, суфіксальні прикметники віддієслівного походження, композитні та юкстапозитні прикметники.

Мотивувальний прикметник, на основі якого формується абрєвіатурна морфема, може скорочуватися до початкового сегмента кореня (36% препозитивних аброморфем); власне кореня (55%); сегмента, що об'єднує корінь і суфікс (3%); сегмента, що об'єднує префікс і корінь (1,5%); сегмента, що об'єднує префікс і усічений корінь (1,5%); двох коренів або кореня і початкового сегмента кореня (1,5%); інші типи скорочень (1,5%). Сама абрєвіатурна морфема є нерозкладною і не підлягає подальшому членуванню на морфеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дюжикова Е.А. Аббревиация сравнительно со словосложением: Структура и семантика (на материале английского языка): автореф. дис. на соискание научной степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 „Теория языка” / Е.А. Дюжикова. – М., 1997. – 50с.
2. Катлинская Л.П. Варианты сложносокращённых слов с препозитивными элементами авиа-, авто-, аэро-, кино-, радио-, теле- и др. / Л.П. Катлинская // Терминология и культура речи. – М., 1981. – С. 164–178.
3. Клименко Н.Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови / Н.Ф. Клименко // Українська мова. – 2003. – № 3-4. – С. 83–107.
4. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н.Г. Комлев. – М.: Изд-во МГУ, 1969. – 192 с.
5. Немченко В.Н. Основные понятия морфематики в терминах: краткий словарь-справочник / В.Н. Немченко. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1985. – 216 с.